

UOT 37.0

Leyla Səbuhi qızı Allahverdiyeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şamaxı filialının müəllimi
ORCID 0009-0004-3347-5851

MÜXTƏLİF FƏNLƏRİN TƏDRİSİNDƏ PROBLEMLİ TƏLİMİN TƏŞKİLİ

Лейла Сабухи гызы Аллахвердиева
преподаватель Шемахинского филиала
Азербайджанского государственного педагогического университета

ОРГАНИЗАЦИЯ ПРОБЛЕМНОГО ОБУЧЕНИЯ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ РАЗЛИЧНЫХ ПРЕДМЕТОВ

Leyla Sabuhi Allahverdiyeva
lecturer at the Shamakhi branch of the Azerbaijan State Pedagogical University

ORGANIZATION OF PROBLEM LEARNING IN THE TEACHING OF VARIOUS SUBJECTS

Xülasə. Məqalədə problemlı təlim anlayışı və xüsusiyyətləri məsələləri araşdırılır. Problemlı təlimin vəzifələri müəyyən edilir, konkret problemlər və onların həlli yolları nəzərdən keçirilir. Ayrı-ayrı fənlərin tədrisində problemlı təlim prosesinin təşkilinin sadələşdirilməsinə yönəlmiş məsələlərin həlli ardıcılığı müəyyən edilir.

Açar sözlər: *problemlı təlim, problemlər, təhsil prosesi, təhsil, texnologiya, tapşırıq*

Резюме. В данной статье исследуется концепция проблемного обучения и ее особенности. Определяются задачи проблемного обучения, а также рассматриваются пути их решения. Выявляется последовательность решения задач связанных с упрощением процесса проблемного обучения при преподавании различных предметов.

Ключевые слова: *проблемное обучение, проблемы, учебный процесс, образование, технология, задание*

Summary. The article examines the concept and characteristics of problem-based learning. Tasks of problem-based training are determined, specific problems and ways to solve them are considered. In the teaching of individual subjects, the sequence of solving problems aimed at simplifying the organization of the problematic learning process is determined.

Key words: *problem-based learning, problems, educational process, education, technology, task*

Cəmiyyət təhsil qarşısında daim dəyişən dünyada yaşamağa və yarada bilən azad, inkişaf etmiş və savadlı şəxsiyyət yetişdirmək vəzifəsini qoyur. Təlim fərdin özünüinkışafına kömək etmək üçün nəzərdə tutulmuşdur: bilik əldə etməyi, müxtəlif vəziyyətlərdə hərəkət etməyi, ünsiyyət qurmağı, özü və cəmiyyətlə harmoniyada yaşamağı öyrədir.

Ümumtəhsil məktəblərində təhsil bu gün tədrisin əsasını təşkil edən bir sıra spesifik xüsusiyyətlərə malikdir. Müasir tədris üsullarından biri problemlı təlimdir.

Problemlı təlim texnologiyasını həyata keçirərkən təlim prosesinin təşkilinin metodoloji aspekti nəzərə alınmalıdır. Problemlı təlim müxtəlif növ dərslərdə ilkin məqsəddən asılı olaraq müxtəlif üsullarla həyata keçirilə bilər.

Müəllimlər məktəbdə perspektivli olan bu məsələ ilə bağlı ixtisaslarını təhsil artırmağa çalışırlar. Müəllimlər hesab edirlər ki, sinifdə problemlı vəziyyətlərin və tapşırıqların düzgün qurulmasını göstərə bilən müəllimlərin açıq dərslərində iştirak etmək lazımdır. Bundan əlavə, bir sıra tədqiqatçılar hesab edir ki, şagirdləri

problemlə təlimlə dərslər tapşırıqlarının yaradılmasına cəlb etmək lazımdır, lakin ibtidai sinif şagirdlərinin heç də hamısı müəllimin bu tələbinə əməl etməyəcək. Bu, şagirdlərin bu cür tapşırıqları özləri ilə həll etmələrinin kifayət qədər çətin olması ilə əlaqədar ola bilər. Bütün bunlar şagirdi izahat üçün yeni variantlar tapmağa və sonrakı hərəkətlərini təyin etməyə sövq edir.

Şəxsiyyətin inkişafı tək-cə fərdin fitri qabiliyyətləri ilə deyil, həm də onun özünə və mövcud vəziyyətə münasibəti ilə bağlıdır. Təhsildə bu sahələr təlim problemləri ilə sıx bağlıdır. Təlimin məqsədi tək-cə elmi bilikləri deyil, həm də bu biliklərin əldə edilməsi prosesini sistemli şəkildə mənimsəməkdir. Təhsil prosesində yaranan məsələlərin strukturu bir-biri ilə əlaqəli, getdikcə mürəkkəbləşən problemlə vəziyyətlər sistemidir.

Problemlə təlimin vəzifələrini gözdən keçirək:

1. Şagirdin təfəkkür və qabiliyyətlərinin inkişafı, yaradıcılıq bacarıqlarının inkişafı.

2. Şagirdlərin fəal axtarış və problemin müstəqil həlli prosesində əldə etdikləri bilik və bacarıqları mənimsəməsi.

3. Qeyri-standart problemləri görməyi, ortaya qoymağı və həll etməyi bacaran yenilikçi bir insan yetişdirmək.

Pedaqoji ədəbiyyatda problemlə təlim psixoloji qanuna əsaslanan fəal təlim forması kimi qəbul edilir. Məsələnin həlli alqoritmi dörd mərhələdən ibarətdir.

Birinci mərhələdə şagirdlər problemləri tanıyır, məsələyə xas olan ziddiyyətləri müəyyənləşdirir, səbəb-nəticə zəncirindəki boşluqları müəyyənləşdirirlər. Bu ziddiyyət praktikada fərziyyədən istifadə etməklə həll edilir. Buna görə də ikinci mərhələdə fərziyyə formalaşdırılır. Üçüncü mərhələdə fərziyyənin sübutu problemi həll edilir. Problemin həlli ümumi nəticə ilə başa çatır ki, burada araşdırılan təhqiqat əlaqələri dərinləşir və tədqiq olunan obyekt və ya hadisənin yeni tərəfləri aşkarlanır – bu, problemin həllinin dördüncü mərhələsidir.

Problemlə təlim metodlarından biri də müəllimin dərstdə təqdim etdiyi materialla bağlı suallar verməkdir.

Problemlə təlimin məqsədi müəllimin rəhbərliyi altında problemlə vəziyyətin yaradılmasını və ibtidai sinif şagirdlərinin fəal müstəqil fəaliyyətini nəzərdə tutan təlim prosesini təşkil

etməkdir. Tədris materialının mənimsənilməsi məktəblilərin fəal axtarış işi prosesində həyata keçirilir ki, bu da şəxsiyyətin yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafına, habelə onun biliklərinin keyfiyyətinin yüksəldilməsinə gətirib çıxarır.

Problemlə bir vəziyyətdə uşaqların marağı xüsusilə aydın şəkildə özünü göstərir, bununla da idrak prosesi başlayır. Uşaqların şüurunda bu vəziyyət bir çətinlik şəklində özünü göstərir, aradan qaldırmaq üçün hansı intensiv intellektual fəaliyyət lazımdır. İdrak marağının fəaliyyəti şagirdin tədqiqat fəaliyyətini stimullaşdırır və yaradıcı axtarış şəraiti yaradır.

Problemlə təlim ibtidai məktəb şagirdlərinin təfəkkürünü inkişaf etdirməyin ən təsirli və məhsuldar yoludur. Tədris prosesində təlim fəaliyyətini asanlaşdırmaq üçün fərziyyə, eksperimental tədqiqat, evristik söhbət, təqdim olunan materialın sorğulanması metodundan istifadə etmək olar.

Tədris tapşırığı dərslərin müxtəlif mərhələlərində istifadə oluna bilər. Kiçik yaşlı məktəblilərin biliklərini yeniləmək xüsusilə vacibdir. Qeyd etmək lazımdır ki, problemlə təlim texnologiyası təhsilin əsas məqsədlərinə nail olmağa imkan verir. Problemlə təlim texnologiyasına təcrübələr, laboratoriya təcrübələri və tədqiqatlar daxil ola bilər.

Problemlə təlim bilik əldə etməyin yeganə yolu deyil. Digər təlim növləri ilə müqayisədə praktiki bacarıqların formalaşması ilə daha az bağlıdır. Buna görə də, hazır yenilik artıq əldə edildikdə və ondan istifadə etmək vərdisləri formalaşdıqda, modeldən asılı olaraq necə hərəkət etmək olarsa, adi reproduksiya üsulunda istifadə edilə bilər.

Problemlə vəziyyət uşağın yaradıcı fəaliyyətinə, problemin həlli yolunu axtararkən özünü göstərən fəal düşüncəsinə əsaslanır.

Sinifdəki problemlə vəziyyətin ifadəsi (“Texnologiya” dərsləri), məktəblilərin bu vəziyyətdən xəbərdar olması əsas bölmələrin bütün mövzularını öyrənərkən istifadə edilə bilər. Problemlə təlimdən istifadə imkanları uşağın mövcud biliklərinə əsaslanmalıdır. Şagird müəllimin danışdığı problemi görməli, onun əsasını müəyyən etməli və düzgün şəkildə həll etməlidir.

Müasir təlim nəzəriyyəsində problemlə vəziyyətlərin iki növü var: emosional və akademik. Birinci məsələ kiçik yaşlı məktəblilərin

fəaliyyətinə, ikinci məsələ isə tədris prosesinin təşkili ideyasına aiddir. Bu təhsil tapşırığıdır, tapşırığın operativ funksiyası ilə yaranan vəziyyətdir, müəllim bilik obyektinin yeniliyini, əhəmiyyətini, gözəlliyini və digər müstəsna keyfiyyətlərini vurğulayır.

Müəllim problemləli vəziyyət yaradır, kiçik yaşlı şagirdlərə onu həll etməyi tapşırır və həll yolu axtarışını təşkil edir.

Uşaq özünü öyrəndiyi mövzu mövqeyində tapır və yeni bilikləri nəticəsində yeni fəaliyyət üsullarının ustası olur. Tədris tapşırığını idarə etməyin çətinliyi ondan ibarətdir ki, bir funksiyanın statusu ilə bağlı sual yaranır, ona görə də müəllim diferensiaslaşdırılmış və fərdi yanaşmadan istifadə etmək istəyir.

Müxtəlif təhsil dövrlərində problemləli vəziyyətin yaradılması, eləcə də alqoritmlər, mərhələlər, texnologiyalar vasitəsilə yeni tədris tapşırıqlarının mənimsənilməsi təhsil təliminin yaradıcı mənimsənilməsini təmin etməklə yanaşı, kiçik yaşlı məktəblilərdə təfəkkür bacarıqlarının inkişafına da töhfə verdi. Uşaqlar özlərini tapdıqları dəyişən şəraitdə həyat yollarını axtarmağı və tapmağı öyrənirlər.

Problem ondadır ki, tədris yalnız kiçik şagirdlərə emosional hərəkətləri öyrətməklə məhdudlaşmır. Bu, psixi hərəkətlərin aktivləşdirilməsidir. O, kiçik yaşlı şagirdin təhlil, müqayisə, ümumiləşdirmə, real mahiyyəti dəqiqləşdirməsi və ondan yeni məlumatlar alması ilə təchiz edilmişdir. Başqa sözlə desək, bu, əvvəllər əldə edilmiş və əvvəlki biliklərin yeni tətbiqi yolu haqqında hərtərəfli, dərin bilikdir.

Tədris prosesində olan hər şey kiçik şagirdlər üçün maraqlı olmaya bilər. Öyrənmək istəyini oyatmaq üçün ibtidai sinif şagirdində idrak fəaliyyəti ilə məşğul olmaq istəyini inkişaf etdirmək lazımdır, yəni bu, ibtidai sinif şagirdinin bilik əldə etmə prosesinin ibtidai sinif şagirdi üçün cəlbədicə kimi tanınması deməkdir. Tərəflər, buna görə də bu, özlüyündə bir təhsil prosesidir və müsbət maraq yüklərini ehtiva edir. Öyrənmə problemi söhbətdə canlı müzakirəyə, kiçik məktəblilərin emosiyalarına, ətraf mühitə, dünyanın axtarışına və yaradılmasına maraq göstərməyə səbəb olur. Uşaqlar öz hərəkətlərini planlaşdırır, məqsədlərinə çatmaq üçün materiallar seçir, fəaliyyətlər həyata keçirir, onların icrasına nəzarət edir və qiymətləndirirlər. Bu,

kiçik yaşlı şagirdlərin münasibətinə və öyrənməsinə müsbət təsir göstərir.

Dərsdə problemləli situasiyaların istifadəsi ilə müəllimin təhsildə rolu əhəmiyyətli dəyişikliklər prosesindədir. Müəllim və kiçik yaşlı məktəblilər birgə təhsil fəaliyyətində bərabərhüquqlu iştirakçı olurlar. Həm də vacibdir ki, sinifdə problemləri həll edərkən kiçik yaşlı məktəblilərə düşünməyə, həll yolu axtarmağa öyrədilir və bu, inkişafın qurulması vasitələrindən biridir. P.S. Bubnova "İnnovativ təlim metodları" adlı dərsliyində vurğulayır ki, dərslərdə problemləli təlim metodundan istifadə şagirdlərin yeni bilik sahələrinin müstəqil inkişafına töhfə verir.

Ziddiyyətlərə malik olan şagird mövcud bilik və bacarıqlara əsaslanaraq müstəqil olaraq mövcud vəziyyətdən çıxış yolu tapmağa çalışır.

Problemləli vəziyyət yaratmaq üçün müəllim suallardan, tapşırıqlardan, əyani vəsaitlərdən, təqdimatlardan istifadə edə bilər. Bütün bu sahələr arasında aparıcı yeri şagirdin əqli və intellektual intellektual fəaliyyəti prosesini aktuallaşdıran "sual" (A.A. Vasin, V.V. Kostenko, V.İ. Leontyev) tutur.

Problemləli təlim şagirdlərin fənnə və fəaliyyətə marağını artırır. Eyni zamanda müəllimlə yaxşı münasibət yaranır, kollektivdə mehriban və əlverişli ab-hava formalaşır. Diqqət və iradə inkişaf edir və fərdin özünə hörməti artır. Bu, bilik, bacarıq və bacarıqların mənimsənilməsində, təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsində özünü göstərir.

Tərbiyə şəraitində problem, tapşırığın tərbiyəvi əhəmiyyəti, kiçik məktəblinin intellektual qabiliyyətlərinə uyğun olan vəzifə olacaqdır.

Uşaqlar müəllimin bilavasitə iştirakı ilə və ya tədqiqat metodlarından və onun həlli üsullarından asılı olmayaraq, fərziyyə qurur, onun həqiqətini, məntiqini yoxlamaq yollarını kontur və müzakirə edir, tədqiqat aparırlar.

Uşaqlar müəllimin bilavasitə iştirakı ilə və ya onun həlli üçün tədqiqat üsul və üsullarından asılı olmayaraq, fərziyyə qurur, onun həqiqətini, məntiqini yoxlamaq yollarını kontur və müzakirə edir, tədqiqat aparır, nəzarət edir, nəticələrini təhlil edir, mübahisə edir, sübut edir. Bir sıra tədqiqatçılar problemləli öyrənmənin müasir məktəb üçün perspektiv kimi çıxış etdiyini qəbul edirlər. İnformasiya axını gündən-günə artır, insanlar inkişaf edir və ibtidai məktəbdə materia-

lın işlənməsi üçün vaxt çərçivəsi yuxarıda göstərilən bütün aspektləri nəzərə almır. Bu gün şüurlu təhsilə üstünlük verilir.

Şagirdin fənnə marağının stimullaşdırılması onun həm şəxsi, həm də əqli keyfiyyətlərini inkişaf etdirir. Təcrübə göstərir ki, ənənəvi tədris vəsaitləri artıq aktual deyil, onlar öz əsas əhəmiyyətini itirirlər.

Beləliklə, problemlə təlim texnologiyasının əsas məqsədi şagirdlərin yeni biliklər kəşf etmələri, informasiya axtarışının yeni üsullarını mənimsəmələri və problemlə təfəkkürün inkişaf etdirilməsi üçün şərait yaratmaqdan ibarət təlim məşğələlərinin təşkilidir.

Problemin aktuallığı. Problemlə təlimdən istifadənin aktuallığı ondan ibarətdir ki, o, ənənəvi təlimdən fərqli olaraq, şagirdlərə müstəqil axtarış və

kəşf sevinci bəxş edir və ən əsası, onların yaradıcılıq fəaliyyətinin inkişafını təmin edir.

Problemin elmi yeniliyi. Son dövrlərin aparılan tədqiqatları göstərir ki, ənənəvi təlim vəsaitləri artıq bir o qədər də aktual deyil, onlar öz əsas əhəmiyyətini itirmək üzrədirlər. Məqalədə biz problemlə təlim texnologiyalarından istifadə etməklə şagirdlərin yeni biliklər kəşf etmələri, informasiya axtarışının yeni üsullarını mənimsəmələri və problemlə təfəkkürün inkişaf etdirilməsi üçün şərait yaratmaqdan ibarət təlim məşğələlərinin təşkilidir. Məhz bu da problemin elmi yeniliyi kimi qəbul edilə bilər.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Problemlə təlim texnologiyalarından istifadə etməklə şagirdlərin yeni biliklər kəşf etmə bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi, informasiya axtarışının yeni üsullarını mənimsəmələri və problemlə təfəkkürün inkişaf etdirilməsi üçün şərait yaradılması üzərində iş aparılmalıdır.

Ədəbiyyat:

1. Авдеева М.В. Проблемное обучение в начальных классах / М.В. Авдеева. – М.: Изд-во Проспект, 2018. – 287 с.
2. Гущева С. Техника проблемного обучения в школе. – М.: Русское поле, – 2017. – Вып.9. – с. 11- 26.
3. Демидов, Г.Л. Уроки технологии в начальных классах / Г.Л. Демидов. – М., 2018. – 89-98 с.
4. Изотова, Л.В. Школьные технологии / Л.В. Изотова // Педагогика и психология. – 2019. – №8.
5. Коровина, А.М. Аспекты поискового подхода при решении нестандартных задач /– 2018. – № 5.
6. Тарасова Д.Р. Технологии преподавания в начальных классах / Д.Р. Тарасова. – М.: Изд-во Проспект, 2019. – 155 с.

E-mail: leylaallahverdiyeva61@gmail.com

Rəyçilər: *dos. M. Alcanov,*
ped.ü.fəls.dok. M.Ş. Məlikov

Redaksiyaya daxil olub: 13.11.2023